

حقوق دارنده چک و نوآوری‌های قانون اصلاحی صدور چک

علی فتوحی‌راد *

چکیده

بررسی مقررات ناظر بر صدور چک حکایت از این دارد که رویکرد قانونگذار در مقررات اصلاحی به جای جنبه‌های ارعایی نسبت به صادرکننده چک، در مسیر پیشگیری از اعطای دسته چک به اشخاص بدون اعتبار، تسریع و تسهیل در وصول مبلغ چک، شفافیت مراحل صدور تا پرداخت و در راستای حمایت از دارنده چک است. با توجه به اینکه بر اساس مقررات اصلاحی، صرفاً برخی از مواد مربوط به قانون صدور چک اصلاح و مقررات جدیدی تصویب گردیده، منطقی است که اصل را بر اعتبار مقررات قانون تجارت و قانون صدور چک بدانیم. از این رو با عنایت به اینکه مقرراتی که بیانگر نسخ صریح یا ضمنی قوانین قبلی باشد در مقررات اصلاحی مورد اشاره قرار نگرفته و از آن قابل استنباط نیست؛ بر مبنای اصول حاکم بر تصویب و تفسیر قوانین، اصل بر اعتبار قوانین قبلی است. بدین جهت این نوشتار بر این فرضیه استوار است که رویکرد قانونگذار از جنبه ارعایی و کیفری نسبت به صادرکننده چک به حمایت از دارنده آن تغییر یافته است، بدین سبب، مقررات اصلاحی باید به گونه‌ای تفسیر شود که نه تنها سبب تضعیف حمایت از دارنده چک و امکان وصول مبلغ چک در راستای تحقق کارکرد آن به عنوان ابزار پرداخت نگردد، بلکه بر عکس باید حمایت‌های قانونی پیشین از دارنده نیز به اعتبار خود باقی باشد؛ در این راستا ثبت انتقال و ظهرنویسی چک در سامانه صیاد بیانگر لزوم شفافیت سلسله ظهرنویسی‌ها، لزوم اعمال اصول حاکم بر اسناد تجاری و بقای مسئولیت تضامنی ظهرنویس است.

واژگان کلیدی:

سامانه صیاد، حقوق دارنده، اجرائیه، مسئولیت ظهرنویس

مقدمه

پیشینه قانونگذاری در مورد چک به عنوان ابزار پرداخت نقدی حکایت از این دارد که این سند بیش از هر موضوع دیگری، تحولات تقنینی شگرفی را به خود دیده است و از این حیث صدرنشین جدول تصویب، نسخ، تغییر و اصلاح قوانین در ایران است. در این راستا اولین قانون مصوب ۱۳۱۱ می باشد که تضمیناتی را برای دفاع از حقوق دارنده چک پیش بینی کرده است. از جمله اینکه صادرکننده چک و ظهرنویسان در برابر دارنده مسئولیت تضامنی دارند. در کنار این مسئله، در فرض کسر یا عدم موجودی مبلغ چک نزد بانک محال علیه، برخی از دادگاه‌ها به این جهت که صادرکننده چک، دارنده را نسبت به موجود بودن پول در حساب خود مغرور کرده است، صدور چک بلامحل را در پاره‌ای موارد مساوی با توسل به وسایل متقلبانه و بردن مال دیگری دانسته، و بنابراین مفاد ماده ۲۳۸ قانون مجازات عمومی ناظر به جرم کلاهبرداری را در مورد صادرکنندگان این قبیل چک‌ها اعمال می نمودند. اما این گونه تضمینات برای حمایت مؤثر از حقوق دارنده چک و جلوگیری از رواج چک‌های بلامحل کافی نبود. به همین جهت قانونگذار در سال ۱۳۱۲ نخستین مقررات جزایی را در مورد چک بلامحل تحت عنوان ماده ۲۳۸ مکرر قانون مذکور به تصویب رسانید. با توجه به گسترش نقش چک در مبادلات بین مردم و رواج چک‌های بلامحل، تصویب این ماده نیز برای تضمین حقوق دارنده چک کافی نبود و لزوم وضع مقررات جزایی مستقلی در مورد جرم صدور چک بلامحل که موجب بالا رفتن اعتبار چک و حمایت از دارندگان آن و در نتیجه جلب اعتماد عمومی نسبت به این سند تجاری گردد، احساس می شد. به این ترتیب لایحه قانونی چک در آبان ماه ۱۳۳۱، در ۱۲ ماده و ۵ تبصره به تصویب رسید. این قانون توسط کمیسیون مشترک مجلسین شورای ملی و سنای سابق ملغی گردید و در سال ۱۳۳۷ قانون صدور چک بلامحل تصویب و در سال ۱۳۴۴ با تصویب قانون صدور چک که ۱۹ ماده داشت، نسخ گردید. پس از آن با افزایش شمار چک‌های بلامحل، قانون صدور چک ۱۳۵۵ مشتمل بر ۲۲ ماده به تصویب رسید.^۱ به جهت وجود برخی معافیت‌ها در این قانون، در سال ۱۳۷۲ طرح اصلاح موادی از قانون صدور چک در ۸ ماده با حذف معافیت‌ها به تصویب رسید.

در این راستا سیاست مقنن همواره در پی تشدید مبارزه با صدور چک بلامحل از راه افزایش مجازات و جرم انگاری صدور هر نوع چک بلامحل بود. بدین جهت سبب افزایش صدور چک‌های بلامحل گردید. در حالی که ضرورت داشت با ریشه‌یابی اقتصادی

۱. میرمحمدصادقی، حسین، حقوق کیفری اختصاصی ۲، جرایم علیه اموال و مالکیت، چاپ سی و نهم، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۳، صص ۳۹۵-۳۹۷.

در پی کاهش ریسک معاملات برآمد تا در پی تشدید مجازات صادرکنندگان هر چکی. متأسفانه این مهم نه تنها محقق نشد بلکه به جای آن مقنن برابر ماده ۱۳ قانون صدور چک، چک‌های وعده‌دار، سفید امضاء، مشروط، بابت تضمین را جرم و مستوجب مجازات دانست. این امر نه تنها باعث کاهش چک‌های بلامحل و پرداخت نشدنی نگردید، بلکه آمار زندانیان را به شدت افزایش داد. افزایش آمار زندانیان ناشی از صدور انواع چک، مقنن را بر آن داشت تا با رفع موارد مجرمانه مقرر در ماده ۱۳، برابر اصلاحات قانون صدور چک در سال ۱۳۸۲ در پی رفع جبران مافات برآید. هرچند این اصلاحات نیز در عمل به جهت تغییر مناسبات اجتماعی و اقتصادی مردم و الگوبرداری از رفتار و اقدامات برخی اشخاص، سبب توفیق چندانی در کاهش صدور چک بلامحل نگردید.^۲

در پیش گرفتن آن راه‌های افراطی مورد اشاره و عدم توفیق در حل مسئله سبب پیش‌بینی و مطرح شدن طرحی شد که شاید بتوان آن را به جای چاره‌اندیشی در مناسبات اقتصادی و اجتماعی، پاک نمودن صورت مسئله دانست و آن اینکه قانونگذار با اصلاحیه مورخ ۱۳۹۷/۸/۱۳ قانون صدور چک، راه تفریطی دیگری در پیش گرفت و آن پیشگیری از اعطای دسته چک به اشخاص و لزوم اعتبارسنجی اولیه ایشان است تا شاید این امر، چاره جلوگیری از صدور چک بلامحل و کاهش آمار ناشی از این عمل حقوقی-کیفری باشد. با توجه به اصلاحات اخیر قانون صدور چک لازم است در ابتدا سامانه‌های مورد اشاره در قانون، زمان اجرای مقررات اصلاحی، اصل اعتبار مقررات پیشین، چک الکترونیکی و موردی، تبعات ناشی از صدور چک بلامحل، شرایط صدور اجرائیه توسط دادگاه و سایر موارد مرتبط با تأکید بر حقوق دارنده چک و جنبه‌های حمایتی از وی، مطالعه و بررسی شود.

۱- بررسی سامانه‌ها

اجرای مقررات پیش‌بینی شده در این قانون از جمله لزوم هویت و اعتبارسنجی اشخاص، صدور، انتقال و اخذ مبلغ چک که در راستای حمایت از دارنده چک از یک سو و تحقق کارکرد آن به عنوان ابزار پرداخت از سوی دیگر است و همچنین جلوگیری از پولشویی و مبارزه با آن، سرعت و سهولت در اخذ مبلغ چک به ویژه با در پیش گرفتن راه‌هایی که صادرکننده را به پرداخت مبلغ چک وادار نماید و در نتیجه موجبات کاهش جمعیت کیفری ناشی از صدور چک بلامحل را فراهم آورد، مستلزم استفاده از امکاناتی است که صرفاً پس از فراهم شدن زمینه‌های اجرایی آن امکان‌پذیر خواهد بود. تحقق هر یک از موارد مورد اشاره، ضرورت پیش‌بینی سامانه‌های نظام هویت‌سنجی

۲. عبدی‌پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت، اسناد تجاری، جلد سوم، چاپ تهران، انتشارات، مجد، ۱۳۹۷، ص ۲۰۷.

الکترونیکی بانکی، اعتبارسنجی ملی، صدور یکپارچه چک (صیاد)، چکاوک، سامانه سجل محکومیت‌های کیفی و شبکه ملی عدالت جهت اجرای مقررات این قانون را فراهم ساخته است که لازم است مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۱- سامانه نظام هویت سنجی الکترونیکی بانکی

سامانه نظام هویت سنجی الکترونیکی بانکی (نهاب)، سامانه‌ای یکپارچه حاوی اطلاعات هویتی مشتریان است که تخصیص شماره شناسایی منحصر به فرد برای هر یک از افراد جامعه را در شبکه بانکی میسر می‌سازد. قرار است در این پروژه دیتابیس‌های مشتریان بانک‌ها یا پرونده اطلاعات مشتریان^۳ به صورت متمرکز شکل گیرد. این سامانه با اتصال برخط به پایگاه داده سازمان ثبت احوال کشور و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و خودکار نمودن عملیات، موجب تسریع در روند ارائه خدمات و اعتبار سنجی دقیق مشتریان خواهد شد.

۱-۲- سامانه اعتبارسنجی ملی

به منظور کاهش ریسک اعطای تسهیلات بانکی، ضروری است فرایند اعتبارسنجی و رتبه بندی برای متقاضیان تسهیلات، توسط بانک‌ها انجام پذیرد. با تهیه سامانه نرم افزاری اعتبارسنجی داخلی مشتریان، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری از قابلیت امتیازدهی و رتبه بندی مشتریان، در قالب شاخص‌های استاندارد برخوردار می‌شوند. در این چارچوب، میزان و نحوه ارائه تسهیلات به هر متقاضی تعیین می‌گردد. بر این اساس در ماده ۵ قانون تسهیل اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منافع مالی و کارایی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶/۴/۵ پیش‌بینی گردید که متعاقب آن شرکت مشاوره رتبه بندی اعتباری ایرانیان، تأسیس گردید. این سامانه امکان سفارشی سازی شاخص‌ها، ضرایب و امتیازات هر شاخص را به راهبران خود ارائه می‌دهد.

۱-۳- سامانه صدور یکپارچه الکترونیکی چک

سامانه «صیاد» که علامت اختصاری عبارت صدور یکپارچه الکترونیکی دسته چک است، به منظور یکپارچه سازی فرایند صدور دسته چک‌های بانکی پیاده سازی شده است. این سامانه با متمرکزسازی درخواست‌های دسته چک، امکان اعتبارسنجی صاحبان حساب و امضاء را فراهم ساخته و از اختصاص دسته چک به افراد فاقد صلاحیت و بد سابقه جلوگیری می‌نماید. به منظور حصول اطمینان اشخاص از قبول چک و اطمینان از صحت و اصالت آن و میزان اعتبار صادرکننده چک با اختصاص شناسه منحصر به فرد به هر برگ چک، امکان استعلام و پیگیری وضعیت چک تسهیل می‌گردد و در نتیجه باعث افزایش اعتبار چک در تبادلات مالی کشور و تسهیل معاملات می‌شود. سامانه

3. CIF (costumer information file).

صیاد با ثبت دسته چک‌های صادر شده، یک بانک اطلاعاتی یکپارچه و مدون از سوابق صدور دسته چک در سراسر کشور ایجاد می‌کند. این سامانه به سفارش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه شده است، بانک‌های کشور پس از ثبت درخواست در سامانه صیاد و دریافت شناسه استعلام به ازای هر برگ چک اجازه صدور دسته چک برای متقاضیان را پیدا می‌کنند؛ بر این اساس و به موجب میزان چک‌های برگشتی اشخاص و یا مبلغ چک وضعیت شخص از سفید تا قرمز متغیر خواهد بود. یکی از وظایف سامانه مذکور برابر ماده ۴ اصلاحی این است که بعد از ثبت مراتب عدم پرداخت چک در آن توسط بانک، سامانه نسبت به اعطای کد رهگیری به بانک جهت درج آن در گواهینامه عدم پرداخت اقدام نموده و پس از آن برابر ماده ۵ مکرر، مراتب را به صورت برخط به تمام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اطلاع می‌دهد تا بانک‌ها و مؤسسات اعتباری نیز پس از گذشت ۲۴ ساعت و تا هنگام رفع سوء اثر از چک، اقدامات مقرر در ماده ۵ مکرر اعم از مسدود نمودن حساب‌ها و کارت‌های صادرکننده و... را انجام دهند.

۴-۱- سامانه تسویه چک و اسناد کاغذی بانکی

سامانه «چکاوک» که مخفف سامانه تسویه چک و اسناد کاغذی بانکی است، سامانه‌ای است که به موجب آن پرداخت مبلغ چک صرفاً از طریق سیستم بانکی و به صورت الکترونیکی امکان‌پذیر است. بر مبنای این سامانه پس از دو سال از سپری شدن مدت اجرای قانون اصلاحی پرداخت و تسویه مبلغ چک به صورت حضوری و نقدی امکان‌پذیر نخواهد بود و تسویه صرفاً بر مبنای مبلغ و تاریخ ثبت شده در سامانه صیاد خواهد بود. (تبصره یک ماده ۲۱ مکرر الحاقی) با توجه به اینکه نام و مشخصات صادرکننده چک و دریافت‌کننده وجوه در این سامانه‌ها ثبت می‌شود از این رو این موضوع نقش مؤثری در مبارزه با پولشویی از یک سو و میزان درآمد اشخاص به منظور اخذ مالیات از سوی دیگر ایفا خواهد نمود.

۵-۱- سامانه سجل محکومیت‌های مالی

در تبصره یک ماده ۲۱ ق.ص.چ بانک مرکزی مکلف شده بود سوابق مربوط به اشخاصی که مبادرت به صدور چک بلامحل نموده‌اند، به صورت مرتب و منظم ضبط و نگهداری نماید و فهرست اسامی این اشخاص را در اجرای مقررات این قانون در اختیار کلیه بانک‌های کشور قرار دهد. بر اساس تبصره یک اصلاحی ماده ۲۱ تکلیف مورد اشاره تحت عنوان سامانه سجل محکومیت‌های مالی به عهده قوه قضائیه گذاشته شده است. بر این مبنای، سامانه سجل محکومیت‌های مالی، سامانه‌ای است که به موجب آن قوه قضائیه مکلف است احکام ورشکستگی، اعسار از پرداخت محکوم‌به و همچنین آرای

قطعی صادر شده درباره چک‌های برگشتی و دعاوی مطروحه طبق ماده ۱۴ این قانون به همراه گواهینامه عدم پرداخت مربوط را ثبت و نگهداری نماید، تا امکان دسترسی برخط بانک مرکزی به آن فراهم آید.

ضمانت اجرای ثبت موارد مذکور در ماده ۲۱ مکرر پیش‌بینی شده است. به موجب آن اشخاص ورشکسته، معسر از پرداخت محکوم‌به یا دارای چک برگشتی رفع سوء‌اثر نشده نه تنها از دریافت دسته چک محروم می‌باشند بلکه امکان صدور چک در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی از آنها سلب می‌گردد. هرچند اعمال و اجرای این موارد ظرف دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون خواهد بود.

۶-۱- شبکه ملی عدالت

در تبصره یک اصلاحی ماده ۲۱ علاوه بر سامانه سجل محکومیت‌های مالی به ایجاد شبکه ملی عدالت توسط بانک مرکزی اشاره شده است. در صورتی که این شبکه بر مبنای عنوان آن بیشتر با تکالیف قوه قضائیه مطابقت دارد و با توجه به اینکه عمده اطلاعات و مواردی که باید در این شبکه ثبت شود در اختیار قوه قضائیه می‌باشد، بهتر بود که این تکلیف بر عهده این قوه سپرده می‌شد. به هر حال برابر تبصره یادشده شبکه ملی عدالت شبکه‌ای است که، بانک مرکزی اطلاعات گواهینامه‌های عدم پرداخت و آرای قطعی محاکم درباره چک را که در سامانه یکپارچه خود ثبت نموده است، جهت امکان دسترسی برخط بانک‌ها، مؤسسات اعتباری، مراجع قضایی و ثبتی در آن تجمیع می‌کند.

۲- زمان حاکمیت مقررات قانون اصلاحی

ضرورت ایجاد امکانات سخت‌افزاری، نرم‌افزاری، انجام امور آموزشی، جمع‌آوری اطلاعات اشخاص و ثبت آن در سامانه نظام هویت‌سنجی الکترونیکی بانکی، ثبت اطلاعات مربوط به اشخاص ورشکسته، معسر و دارای چک برگشتی رفع سوء‌اثر نشده و تعیین میزان اعتبار اشخاص و ثبت آن در سامانه ملی اعتبارسنجی، لزوم تهیه دستورالعمل‌های لازم توسط بانک مرکزی و... سبب شده که برای اجرای هر یک از مقررات به تناسب زمان لازم جهت ایجاد زیرساخت‌های لازم، مدتی تعیین شده که به جهت اهمیت موضوع به آن اشاره می‌شود.

برابر ماده ۶ اصلاحی تعیین شرایط صدور دسته چک، محاسبه سقف اعتبار و موارد مندرج در برگه چک مانند هویت صاحب حساب منوط به تهیه دستورالعملی است که ظرف یک سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون باید توسط بانک مرکزی انجام شود. طبق تبصره ۲ ماده ۶ اصلاحی صدور چک موردی نیز یک سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون برای برداشت مستقیم از حساب توسط اشخاص فاقد دسته چک

امکان‌پذیر است. به موجب تبصره الحاقی به ماده یک ق.ص.چ، صدور چک الکترونیکی یک سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون و فراهم شدن اقدامات لازم جهت امکان صدور چک الکترونیکی و تهیه دستورات عمل‌های لازم توسط بانک مرکزی است. بر اساس ماده ۷ قانون اصلاحی که به موجب آن تبصره یک ماده ۲۱ اصلاح شده است مقرر شده که پس از دو سال از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون امکان دریافت، صدور و استفاده از چک موردی برای افراد ورشکسته، معسر و دارای چک برگشتی رفع سوء اثر نشده وجود نداشته باشد. بدیهی است این امر به معنی امکان صدور دسته چک به‌رغم ممنوعیت‌های قانونی مندرج در قانون صدور چک برای صادرکنندگان چک بلامحل یا از حساب مسدود نیست.

برابر تبصره یک به ماده ۲۱ مکرر الحاقی تسویه چک‌های صادره دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون صرفاً از طریق سامانه چکاوک امکان‌پذیر است به این ترتیب بعد از انقضای مهلت یادشده امکان مراجعه حضوری و اخذ مبلغ نقدی چک توسط اشخاص وجود ندارد.

اجرای سایر مقررات اصلاحی از جمله آثار صدور چک بلامحل نسبت به اصیل و نماینده جهت مسدود نمودن حساب‌ها، کارت‌های بانکی، درخواست صدور اجرائیه از دادگاه صالح و ... تابع اصل کلی مندرج در ماده ۴ قانون مدنی است. بر این اساس مقررات مورد اشاره پس از لازم‌الاجرا شدن قانون قابلیت اجرایی دارد.

برابر ماده ۶ اصلاحی مدت اعتبار دسته چک نیز از تاریخ تسلیم آن به صاحب حساب سه سال می‌باشد. با سپری شدن مدت یادشده هر چند چک تحت شمول مقررات اصلاحی نیست، اما بر اساس مقررات قانون تجارت و سایر قوانین، دارنده چک از حمایت‌های قانونی پیشین اعم از درخواست تأمین خواسته بدون تودیع خسارت احتمالی (بند ج ماده ۱۰۸ ق.آ.د.م و ماده ۲۹۲ ق.ت)، مسوولیت تضامنی امضاکنندگان چک (ماده ۲۴۹ ق.ت)، درخواست صدور اجرائیه از اجرای ثبت (ماده ۲ ق.ص.چ و مواد ۱۸۳ به بعد آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا) و مواد ۱۱۰ و ۱۴۵ ق.آ.د.م برخوردار است. علاوه بر این برابر بند «و» تبصره ۳ ماده ۵ مکرر، با سپری شدن سه سال از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت و عدم طرح دعوای حقوقی یا کیفری در مورد چک توسط دارنده، از چک، رفع سوء اثر می‌شود.

۳- اصل اعتبار مقررات قانون تجارت و قانون صدور چک

عنوان اصلاح قانون صدور چک حکایت از آن دارد که قانونگذار مبنا و چارچوب قوانین قبلی را قبول داشته و بر این اساس اصلاحاتی را در قوانین قبلی به موجب اصلاحات

جدید مد نظر داشته و نسبت به اعمال آن اقدام نموده است. هر چند ممکن است گفته شود که برخی تغییرات موجب فروریختن یا تزلزل در ارکان قانون صدور چک و قانون تجارت شده است به این جهت این تغییرات دیگر اصلاح نیست بلکه به واقع یک نوع دگرگونی است. چرا که به عنوان مثال قانونگذار با سخت تر نمودن اخذ دسته چک پا را از دگرگونی هم فراتر گذاشته و در صدد حذف صورت مسئله است تا در فکر چاره جویی نسبت به معضل صدور چک بلامحل و دعاوی ناشی از آن و زندانیان مربوط به صدور چک بلامحل اعم از کیفری یا حقوقی. چه آنکه اخذ، صدور و انتقال چک به عنوان الفبای حقوق حاکم بر اسناد تجاری و به عنوان پرکاربردترین سند تجاری دچار دگرگونی شده است به نحوی که شرایط و مراحل اخذ دسته چک بسیار سخت شده است به گونه ای که چه بسا بیش از ۵۰٪ اشخاصی که هم اکنون دسته چک دارند، بر اساس سامانه ملی اعتبارسنجی موضوع ماده ۵ قانون اصلاحی صدور چک دیگر قادر به اخذ دسته چک نشوند. به این ترتیب و بدون شک هر چند آمار صدور چک بلامحل کاهش چشم گیری خواهد داشت، اما تبعات این موضوع به شیوه های دیگری و چه بسا با وقوع جرایم در فضای اینترنت خود را نشان دهد. از طرف دیگر با پیش بینی درخواست اجرائیه در ماده ۲۳ و شبهه عدم اعتبار ظهنویسی و لزوم ثبت انتقال چک در سامانه صیاد به نام منتقل الیه در تبصره یک ماده ۲۱ مکرر با منتفی نمودن ظهنویسی در حقیقت اصول حاکم بر اسناد تجاری شامل اصل استقلال امضاها، وصف تجریدی بودن اسناد تجاری و اصل قابل طرح نبودن دفاعیات و ایرادات مربوط به روابط پیشین در برابر دارنده با حسن نیت سند تجاری که فرع بر انتقال چک از طریق ظهنویسی و ایجاد مسئولیت تضامنی برای هر امضاکننده سند تجاری برابر ماده ۲۴۹ ق.ت. است را منتفی نموده است و صرفاً اصل بقای رابطه حقوقی منشأ به اعتبار خود باقی است.^۴

به این جهت برخی صاحب نظران با انتقاد از لزوم ثبت انتقال چک در سامانه صیاد برابر تبصره یک ماده ۲۱ مکرر، معتقدند که ثبت انتقال چک در سامانه صیاد فاقد آثار ناشی از انتقال از طریق ظهنویسی و از جمله مسئولیت تضامنی، ایجاد اصول حاکم بر اسناد تجاری مانند اصل استقلال امضاها، اصل حمایت از دارنده باحسن نیت و وصف تجریدی در اسناد تجاری است. بر این مبنا انتقال در سامانه صرفاً یک نوع انتقال مدنی محسوب می شود و برای انتقال دهنده تعهد براتی و در نتیجه مسئولیت تضامنی برابر ماده ۲۴۹ ق.ت. و اصول حاکم بر اسناد تجاری ایجاد نمی شود.^۵

۴. برای ملاحظه ویژگی ها و اصول حاکم بر اسناد تجاری به عنوان سیستم پرداخت و از منظر اقتصادی و کارکرد گرایانه بنگرید: عبدی پورفرد، ابراهیم، فتوحی راد، علی، تجزیه و تحلیل اسناد تجاری به عنوان سیستم پرداخت، دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، دانشگاه فردوسی، سال بیست و سوم، شماره ۹، صص، ۱۳۹۵، ۱۳۵-۱۱۲.

۵. اسکینی، نظریه مطروحه در نشست قضایی با قضات دادگستری تهران.

با وجود این هر چند نخستین مسئله مورد اشاره قابل توجه است اما اصول حاکم بر اسناد تجاری، ویژگی‌های حقوقی اسناد تجاری و مزایای قانونی حاکم بر این اسناد از جمله مسئولیت تضامنی مسئولان سند تجاری در برابر دارنده (ماده ۲۴۹ ق.ت)، درخواست صدور قرار تأمین خواسته نسبت به چکی که در مهلت‌های مقرر قانونی گواهی عدم پرداخت صادر و علیه امضاکنندگان طرح دعوا شده (بند ج ماده ۱۰۸ ق.آ.د.م و ماده ۲۹۲ ق.ت)، انتخاب یک حوزه قضایی از بین دو یا چند حوزه قضایی جهت طرح دعوا یا درخواست صدور اجرائیه و سایر امتیازات قانونی با وجود اصلاحات مورد اشاره به قوت و اعتبار خود باقی است. به ویژه که انتقال سند در وجه شخص معین با امضای ظهر آن ممکن بوده و بدون امضای دارنده تبعات ناشی از ماده ۱۴ قانون صدور چک را برای دارنده در پی خواهد داشت، هر چند که لازم است توسط دارنده مراتب انتقال در سامانه صیاد ثبت شود. به بیان دیگر، ثبت انتقال، دارنده را از ادعاهای مطروحه توسط ذی‌نفع مورد ادعا برابر ماده ۱۴ مصون نگاه نمی‌دارد. به این ترتیب، مطمئن‌ترین راه ظهورنویسی و سپس ثبت انتقال در سامانه است که در این صورت، مسئولیت تضامنی و اصول حاکم بر اسناد تجاری بر چنین چکی حکمفرما خواهد بود. در تأیید این استدلال می‌توان به نظریه مشورتی کمیسیون قوانین تجارت اداره کل حقوقی قوه قضائیه استناد نمود که به موجب آن: «وضع ماده ۲۳ قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۸/۱۳ امتیازی است برای دارنده چک که بدون رسیدگی و تشریفات دادرسی درخواست اجرای مفاد چک را از دادگاه صالح بنماید. بنابراین، دلالتی بر نسخ ماده ۲۴۹ قانون تجارت که بیانگر قواعد مسئولیت تضامنی صادرکنندگان اسناد تجاری است، ندارد. در نتیجه امکان مراجعه دارنده به ظهرنویس برابر مقررات مربوط به قوت خود باقی است».^۶ به این ترتیب و با توجه به اینکه رویکرد قانونگذار حمایت از دارنده چک و پیش‌بینی راهکارهای جدید جهت جلوگیری از صدور چک بلامحل و تسریع و تسهیل وصول مبلغ چک توسط دارنده است، محروم کردن دارنده چک از مزایای قانونی قبلی که نه به نحو تصریح و نه به نحو تلویحی نسخ نشده است، خلاف اصول حاکم بر تفسیر و اهداف مقنن در حمایت از دارنده چک است. بنابراین دیدگاه مطروحه مبنی بر حاکمیت قواعد انتقال مدنی در مورد چک قابل دفاع نیست.

علاوه بر استدلال یادشده، نکته قابل توجه اینکه برابر ماده ۱۱ قانون اصلاحی تصریح شده است که مواد ۴، ۵، ۶ و ۲۳ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵/۴/۱۶ لغو می‌شود و بدیهی است که قانونگذار با وجود در مقام بیان بودن، اشاره‌ای به نسخ سایر مقررات ننموده است و این امر خود بیانگر بقاء مقررات مورد اشاره می‌باشد. هر چند

۶. نظریه ۷/۹۷/۲۸۵۵ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۰ اداره کل حقوقی قوه قضائیه در پاسخ به استعلام ۹۰۱۶/۹۳۲/۳۴۰۰۱ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۵ دادگستری شهرستان چادگان.

بر اساس رویه پیشین، قانونگذار عمدتاً از نسخ قوانین قبلی یا برخی مواد، استفاده می‌نمود ولی در قانون اخیر از واژه لغو در مورد برخی مواد استفاده نموده است که بر اساس مفهوم آن سایر مواد قانون صدور چک و مقررات قانون تجارت به قوت خود باقی است، مگر آن که بتوان بر اساس قواعد حاکم بر تفسیر قائل به نسخ ضمنی یا تخصیص برخی احکام و مقررات پیشین شد.

۴- جلوگیری و پیش‌گیری از دستیابی اشخاص فاقد اعتبار به دسته چک

بر اساس قانون صدور چک و دستورالعمل حاکم بر افتتاح حساب جاری، داشتن دسته چک منوط به داشتن حساب جاری است. بر این اساس کلیه اشخاص حقوقی و اشخاص حقیقی دارای پروانه کسب صرف نظر از میزان اعتبار می‌توانند دسته چک اخذ نموده و با هر مبلغی که بخواهند نسبت به صدور چک اقدام نمایند. و در فرض داشتن چک برگشتی نیز با اخذ رضایت محضری از هر شخصی ولو اینکه دارنده چک نباشد نسبت به رفع سوء اثر از چک و سوابق خود اقدام و بانک نیز نسبت به صدور دسته چک اقدام می‌نماید. هر چند در عمل این قانون نیز با وجود مراتب مورد اشاره جهت رفع سوء اثر از چک به درستی اجرا نمی‌شود. اما برابر ماده ۵ اصلاحی قانون صدور چک، درخواست و اعطای دسته چک مستلزم طی مراحل خاصی است. بر مبنای این ماده، اعطای دسته چک به اشخاص حقیقی و حقوقی منوط به وجود و تحقق چند شرط است: اولاً: ارائه دسته چک از سوی بانک به مشتریان صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه چک (صیاد) نزد بانک مرکزی امکان‌پذیر است و بانک نمی‌تواند مانند روش کنونی نسبت به تخصیص دسته چک به متقاضی اقدام نماید.

ثانیاً: بانک متقاضی صدور دسته چک مکلف است از سامانه نظام هویت سنجی الکترونیکی بانکی استعلام نماید تا از نبودن منع قانونی نسبت به متقاضی اخذ دسته چک اطمینان حاصل نماید. چراکه اشخاص ورشکسته، معسر و یا دارای چک برگشتی رفع سوء اثر نشده برابر ماده ۲۱ مکرر اصلاحی از دریافت دسته چک محروم می‌باشند. ثالثاً: بانک مکلف است نسبت به دریافت گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی موضوع ماده ۵ قانون اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶/۴/۵ یا رتبه‌بندی اعتباری از مؤسسات موضوع بند ۲۱ ماده ۱ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۹/۱ اقدام نماید.

رابعاً: بانک بر اساس نتایج دریافتی و بر اساس سقف اعتبار متقاضی می‌تواند نسبت به اعطای دسته چک به وی اقدام نماید تا از صدور چک بیش از اعتبار متقاضی

جلوگیری شود. هر چند هیچ ضابطه مشخص و اطمینان‌بخشی در مورد بقای اعتبار متقاضی به عنوان یک امر قابل تغییر وجود ندارد. البته بر مبنای قسمت اخیر این ماده شرایط دریافت دسته چک، نحوه محاسبه سقف اعتبار متقاضی و موارد مندرج در دسته چک مانند هویت صاحب حساب، مطابق دستورالعملی است که ظرف یک سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط بانک مرکزی تهیه می‌شود و به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد. با وجود این، ایراد مربوط به بقای اعتبار دارنده دسته چک جهت جلوگیری از صدور چک بلامحل به عنوان یک امر حادث وجود داشته و امکان جلوگیری از صدور چک وجود ندارد چرا که نمی‌توان گفت اموال دارنده دسته چک وثیقه صدور چک‌های احتمالی در آینده است و مالک حق انتقال اموال به غیر را ندارد.

۵- ضمانت اجرای کیفری اخذ دسته چک توسط اشخاص فاقد اعتبار

بر اساس تبصره ۳ الحاقی به ماده ۶ اصلاحی، «هر شخصی که با توسل به شیوه‌های متقلبانه مبادرت به دریافت دسته چکی غیر متناسب با اوضاع مالی و اعتباری خود یا دریافت آن توسط دیگری را تسهیل نماید، به مدت سه سال از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی محروم و به جزای نقدی درجه پنج قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شود و در صورتی که عمل ارتكابی منطبق با عنوان مجرمانه دیگری با مجازات شدیدتر باشد، مرتکب به مجازات آن جرم محکوم می‌شود».

با توجه به اینکه هدف از تصویب مقررات اصلاحی، پیشگیری از صدور چک بلامحل و حمایت حداکثری از دارنده چک است تا چک به عنوان ابزار پرداخت در کارکرد اولیه خود مورد استفاده و ایفای نقش نماید، منطقی است که نباید به راحتی اشخاص فاقد اعتبار به دسته چک دست یابند. از این رو اگر شخصی با توسل به شیوه‌های متقلبانه که بیانگر سوء نیت وی در بردن مال غیر با استفاده از چک می‌باشد، موفق به اخذ دسته چک شود به مجازات مقرر قانونی محکوم خواهد شد. به نظر می‌رسد جرم مورد اشاره از جرایم غیر قابل گذشت باشد چراکه اصل بر غیر قابل گذشت بودن هر جرمی است مگر اینکه قانونگذار خلاف آن را تصریح نموده باشد. به همین جهت در تبصره یک ماده ۱۰۰ قانون مجازات اسلامی ضابطه جرم قابل گذشت تعیین شده است. در حالی که اخذ دسته چک غیر متناسب با اوضاع و احوال مالی و اعتباری عنصر مادی این جرم را تشکیل می‌دهد و در این مورد چه بسا چکی هنوز صادر و منتهی به گواهینامه عدم پرداخت نشده باشد تا شاکی خصوصی وجود داشته باشد. از سوی دیگر در مورد جرایم مربوط به صدور چک بلامحل هر چند سوابق تقنینی بیانگر قابل گذشت بودن جرم صدور چک بلامحل است اما با توجه به عدم اشاره به قابل گذشت بودن این جرم در قانون اصلاحی چک، این موضوع

نه تنها کمکی به حل این مشکل نمی‌کند بلکه بر عکس با توجه به اهداف قانونگذار در حمایت از دارنده چک، جرم مورد اشاره ناظر به اخذ دسته چک بر خلاف میزان اعتبار یا بیش از میزان اعتبار و اوضاع و احوال مالی شخص و صرفنظر از صدور یا عدم صدور چک است. علاوه بر این، با توجه به اینکه تسهیل‌کنندگان اخذ دسته چک توسط اشخاص فاقد اعتبار نیز مجرم بوده در حالی که در مورد ایشان بحث صدور چک بلامحل و قابل گذشت بودن یا نبودن این جرم مطرح نیست. مضافاً اینکه در مورد این جرم ضرورت وجود شاکی خصوصی نیز شرط است در حالی که در مورد این جرم وجود شاکی خصوصی منتفی است. بنابراین جرم یادشده در زمره جرایم غیر قابل گذشت جای می‌گیرد.

۶- شرایط اساسی صدور چک

با توجه به اینکه صدور سند تجاری و از جمله چک یک عمل حقوقی مبتنی بر یک فرایند سه مرحله‌ای (تنظیم، امضاء و تسلیم)^۷ محسوب می‌شود، لذا شرایط اساسی (به تعبیر ماده ۱۹۰ قانون مدنی) یا در حقیقت ارکان ایجاد عمل حقوقی (طرفین، اهلیت ایشان، مبلغ و امضاء) ضرورت دارد. علاوه بر شرایط مورد اشاره و سایر شرایط مقرر در مواد ۳۱۰ و ۳۱۱ قانون تجارت، بر اساس ماده ۶ قانون اصلاحی لزوم تخصیص شناسه یکتا، سقف اعتبار و ثبت چک در سامانه صیاد نیز به شرایط صدور چک مشمول قانون اصلاحی افزوده شده است. علاوه بر این مدت اعتبار چک جهت شمول مقررات قانونی از تاریخ اعطای دسته چک حداکثر سه سال تعیین شده است.

۷- پیش‌بینی صدور چک الکترونیکی

بر اساس تبصره الحاقی به ماده یک قانون صدور چک (برابر ماده یک قانون اصلاحی جدید)، قوانین و مقررات مرتبط با چک حسب مورد راجع به چک‌هایی که به شکل الکترونیکی (داده‌پیام) صادر می‌شوند نیز لازم‌الرعایه است. بر این اساس، مقررات قانون تجارت اعم از شرایط اساسی و شکلی صدور چک در مواد ۳۱۰ و ۳۱۱، مسئولیت تضامنی موضوع ماده ۲۴۹، درخواست صدور قرار تأمین خواسته موضوع ماده ۲۹۲ ق.ت و بند «ج» ماده ۱۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی، انواع چک مقرر در ماده یک قانون صدور چک، ضمانت اجرای ثبتی، اخذ خسارت تأخیر تأدیه از تاریخ چک، ضمانت اجراهای کیفری و حقوقی نسبت به صادرکننده و صاحب حساب و سایر مسئولان سند در صورت وجود، مقررات قانون تجارت الکترونیک و... از جمله مواردی است که به اقتضای مورد، نسبت به این چک‌ها قابل اعمال خواهد بود.

۷. عبدی‌پور، همان، ص ۷۳.

به هر حال صدور و انتقال چک الکترونیکی، مستلزم فراهم نمودن امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری بوده و علاوه بر این، برای صدور و انتقال چک الکترونیکی، انجام امور آموزشی و پیش‌بینی امور امنیتی ضروری است. با فراهم شدن شرایط صدور چک الکترونیکی، صدور آن برخلاف چک سنتی (کاغذی) هر چند از نظر وجود شرایط ماهوی و شکلی و ماهیت عمل حقوقی تا حدود زیادی یکسان است و از این حیث ماهیت آن از هر جهت یکی است، ولی صدور و انتقال چک الکترونیکی از دو جهت با چک سنتی متفاوت است. به نظر برخی، در صورتی که از اسناد تجاری الکترونیکی (برات، سفته و چک) به عنوان ابزار پرداخت استفاده شود، زمان پرداخت در آن تفاوتی با اسناد تجاری کاغذی ندارد. ولی دو تفاوت عمده و مهم میان چک الکترونیکی و چک کاغذی وجود دارد؛ اول، از جهت وجود یا عدم وجود محل - یکی از مشکلات عمده چک‌های کاغذی این است که به صورت بلامحل صادر می‌گردد و یا در صورت وجود محل نیز امکان برداشت سریعتر آن و یا صدور دستور عدم پرداخت از سوی صادرکننده یا ذی نفع وجود دارد. در حالی که در مورد چک‌های الکترونیکی امکان صدور چک بلامحل وجود ندارد. زیرا سیستم‌های صدور چک الکترونیکی به نحوی طراحی شده است که بانک پرداخت‌کننده هنگام صدور چک، مبلغ مندرج در آن را در صورتی که در حساب صادرکننده وجود داشته باشد تأیید می‌کند. و در صورتی که مبلغ ذکر شده در حساب صادرکننده موجود نباشد، سامانه از ادامه فرایند صدور چک خودداری خواهد نمود. دوم، از جهت صدور چک وعده‌دار، در مورد چک‌های کاغذی و یا هر سند تجاری دیگر، امکان درج تاریخ مقدم و مؤخر در آن به عنوان تاریخ صدور و پرداخت وجود دارد، در حالی که در اسناد تجاری الکترونیکی و به‌ویژه چک الکترونیکی امکان صدور چک با تاریخ مقدم بر صدور وجود ندارد. نه تنها امکان صدور چک با تاریخ مقدم و مؤخر وجود ندارد، بلکه حتی ساعت صدور چک هم قید و امکان تغییر در آن وجود ندارد.^۸

علاوه بر این تفاوت‌های دیگری نیز بین این اسناد وجود دارد. یکی از جهت تاریخ صدور چک که امکان تغییر و تحریف آن به‌ویژه مبلغ چک وجود ندارد. دوم از این حیث که ضرورت دارد تمام ارکان و شرایط صدور و انتقال وجود داشته باشد و از این جهت دعاوی مربوط به سفید امضا بودن، جعل و تزویر، سرقت و مفقودی در چک و غیره را به شدت کاهش می‌دهد.

۸- پیش‌بینی صدور چک موردی

چک موردی در مقررات اصلاحی قانون صدور چک تعریف نشده است اما بر اساس

۸. ساروئی‌نسب، محمد و طاهری، احد، اسناد تجاری الکترونیکی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۳، صص ۱۹۷-۱۹۶.

مفهوم تبصره ۲ ماده ۶ اصلاحی در تعریف آن می‌توان گفت: چک وعده‌داری است که بدون نیاز به اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری به اشخاص فاقد دسته چک اعطا شده و امکان برداشت از حساب شخص را به ذی نفع معین فراهم می‌کند. در صورتی که موجودی کافی برای پرداخت مبلغ وجود نداشته باشد، صاحب حساب تا زمان پرداخت دین مشمول ضمانت‌اجراه‌های مقرر در بندهای (الف) تا (د) ماده ۵ مکرر این قانون و محرومیت از دریافت دسته چک، صدور چک جدید و استفاده از چک موردی می‌شود.

نکته قابل توجه در مورد چک موردی آن است که قانونگذار در تبصره ۲ ماده ۶ از عبارت «ابزار پرداخت وعده‌دار» استفاده نموده است. بر این اساس ممکن است گفته شود قانونگذار بر خلاف کارکرد چک که به عنوان ابزار پرداخت نقدی ایجاد و مورد استفاده قرار می‌گیرد و همچنین بر مبنای ماده ۳۱۱ قانون تجارت که مقرر داشته پرداخت وجه نباید وعده داشته باشد، بر مبنای عرف استفاده از چک به صورت وعده‌دار جامه عمل پوشانده و ابتدا در صدر ماده ۳ و ۳ مکرر اصلاحی قانون صدور چک در سال ۱۳۸۲ عبارت تاریخ صدور چک به عبارت مندرج در آن تغییر یافت که بر این اساس به نظر برخی، قانونگذار چک را به عنوان ابزار پرداخت وعده‌دار پذیرفته است و بر این مبنا قائل به نسخ ضمنی قسمت اخیر ماده ۳۱۱ ق.ت.شده‌اند. اما در مقابل به نظر برخی دیگر، وعده‌دار نبودن از شرایط صدور چک محسوب می‌شود.^۹ در تایید این نظریه می‌توان گفت که قانونگذار در قانون صدور چک و قانون اصلاحی اخیر در صدد بیان شرایط صدور چک نبوده و صرفاً در رابطه با چک موردی از آن به عنوان ابزار پرداخت وعده‌دار استفاده نموده است در غیر این صورت بایستی به‌طور کلی از چک به عنوان ابزار پرداخت غیر نقدی و وعده‌دار استفاده می‌نمود. عقیده به نسخ قسمت اخیر ماده ۳۱۱ سبب می‌شود که چک از کارکرد اولیه خود به عنوان ابزار پرداخت نقدی و از جایگاه یک سند تجاری با ویژگی‌ها و اصول خاص حاکم بر آن به یک ابزار بانکی تنزل یابد.^{۱۰}

۹- ممنوعیت صدور چک در وجه حامل و ظهرونی‌سنتی

بر مبنای ماده ۳۱۲ قانون تجارت، چک ممکن است در وجه حامل یا شخص معین یا به حواله‌کرد باشد. پیش‌بینی صدور چک در وجه حامل منطقی است چه آنکه چک به عنوان ابزار پرداخت نقدی است و با صدور آن دارنده نسبت به پرداخت بدهی خود که ناشی از رابطه حقوقی پایه است، اقدام می‌کند. این امر با صدور چک در وجه حامل یا بدون حواله‌کرد نیز تحقق می‌یابد.

۹. عبدی‌پور، همان، ص ۲۲۳.

۱۰. اسکینی، نظریات ابزاری در مورد اصلاحات اخیر قانون صدور چک.

اما بر اساس قسمت اخیر ماده ۲۱ مکرر اصلاحی قانون صدور چک، صدور هر برگه چک مستلزم ثبت هویت دارنده، مبلغ و تاریخ مندرج در چک برای شناسه یکتای برگه چک توسط صادرکننده بوده و امکان انتقال چک به شخص دیگر تا قبل از تسویه آن، با ثبت هویت شخص جدید برای همان شناسه یکتای چک امکان‌پذیر است. بر این اساس قانونگذار مانند برات صدور چک در وجه حامل را ممنوع اعلام نموده است و ضمانت اجرای عدم رعایت این مهم و عدم ثبت مالکیت دارنده در سامانه صیاد را خروج این‌گونه چک‌ها از مقررات قانون صدور چک دانسته و علاوه بر این بانک‌ها نیز از پرداخت وجه چنین چکی به دارنده منع شده‌اند. با وجود این ممنوعیت‌های یادشده سبب خروج چک از مقررات قانون تجارت و سایر امتیازات قانونی ناظر بر چک و اصول حاکم بر سند تجاری نخواهد بود. علاوه بر این، برابر تبصره یک ماده مذکور، پشت‌نویسی چک به صورت حامل ممنوع بوده و علاوه بر این برای برخورداری دارنده از حمایت‌های قانونی اخیر لازم است مراتب انتقال در سامانه صیاد ثبت و به این ترتیب مراتب انتقال در سامانه صیاد جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد بود. دقت در مفاد تبصره یادشده بیانگر این است بر خلاف آنچه در تفسیر این تبصره بیان می‌شود پشت‌نویسی چک به صورت در وجه حامل ممنوع اعلام شده است نه اینکه اساساً ظهرنویسی چک فاقد اعتبار باشد. در حقیقت منتقل‌الیه چک جهت برخورداری و شمول مقررات این قانون نسبت به او لازم است که بعد از درج نام وی در ظهر چک مراتب انتقال در سامانه صیاد ثبت شود.

۱۰- آثار صدور چک بلامحل

بر خلاف مقررات پیشین مربوط به صدور چک بلامحل که ضمانت‌اجراهای حقوقی (طرح دعوی حقوقی و درخواست اجرائیه ثبتی) و کیفری مقرر شده بود، برابر صدر ماده ۴ اصلاحی در صورتی که چک به هر علتی از علل مندرج در ماده (۲) پرداخت نگردد، بنا به درخواست دارنده چک گواهی عدم پرداخت صادر و علاوه بر این تکالیف و مسئولیت‌هایی به موجب مواد ۵ مکرر برای بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری و به تبع آن حقوقی برای دارنده پیش‌بینی شده است که به جهت اهمیت موضوع طی چند بند مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۱-۱۰- ثبت مراتب عدم پرداخت در سامانه یکپارچه بانک مرکزی به

درخواست دارنده چک

بانک بنا به درخواست دارنده چک مکلف است فوراً غیر قابل پرداخت بودن چک را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی ثبت نماید. با توجه به ضمانت‌اجراهای شدیدی که عدم پرداخت چک برای صادرکننده در پی دارد، منطقی است که ثبت مراتب غیرقابل

پرداخت بودن چک در سامانه مذکور به درخواست دارنده موکول شود و بانک رأساً حق چنین اقدامی نداشته باشد. به نظر می‌رسد در فرض ثبت عدم پرداخت چک در سامانه و به تبع آن اعمال موارد مندرج در ماده ۵ از سوی سایر بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، امکان طرح دعوای مسئولیت مدنی برای صادرکننده در برابر بانک وجود داشته باشد.

۱۰-۲- صدور گواهینامه عدم پرداخت دارای کد رهگیری به درخواست دارنده چک
در صورت صدور چک غیر قابل پرداخت، به درخواست دارنده چک، بانک مکلف است نسبت به صدور گواهینامه عدم پرداخت اقدام نماید. در این گواهینامه مشخصات چک، هویت و نشانی کامل صادرکننده قید و علت یا علل پرداخت تصریح و با درج کد رهگیری در آن توسط شعبه امضاء و مهر شده، تسلیم متقاضی می‌گردد. نکته مهم و قابل توجه این است که بر خلاف قانون قدیم در این گواهینامه ضرورت دارد علاوه بر درج کد رهگیری، مهر شخص حقوقی (بانک صادرکننده گواهینامه) نیز در آن نقش بندد و الا به آن در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی‌شود. (ذیل پاراگراف نخست مواد ۴ و ۵ اصلاحی)

۱۰-۳- ایجاد مسئولیت مدنی برای بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

پس از ثبت غیر قابل پرداخت بودن چک در سامانه یکپارچه بانک مرکزی، مراتب توسط سامانه به صورت برخط به تمام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اطلاع داده می‌شود تا بانک‌ها و مؤسسات اعتباری ظرف بیست و چهار ساعت و تا زمان رفع سوء اثر از چک، ضمانت‌اجراه‌های مقرر در ماده ۵ مکرر را نسبت به نماینده صادرکننده و صاحب حساب اعمال نمایند. در صورتی که بانک‌ها و مؤسسات اعتباری برابر تبصره ۵ ماده ۵ مکرر به این تکلیف و سایر تکالیف مندرج در تبصره‌های آن عمل نمایند، مسئول جبران خسارات وارده به اشخاص ثالث خواهند بود. در حقیقت با عدم ثبت مراتب در سامانه یکپارچه بانک مرکزی از یک سو، صاحب حساب می‌تواند نسبت به صدور چک‌های بلامحل دیگری اقدام نموده و علاوه بر این با مسدود نشدن حساب‌ها و کارت‌های بانکی به صادرکننده امکان برداشت و انتقال وجوه را به جای مسدود نمودن آن و پرداخت به دارنده چک فراهم می‌آورند. بدیهی است این ترک فعل نه تنها سبب ورود خسارت به دارنده چک برگشتی شده بلکه سبب ورود خسارت به گیرندگان چک‌های صادره بعدی توسط چنین شخصی می‌شود.

علاوه بر مسئولیت مدنی مورد اشاره برابر ماده ۲۴ الحاقی، تخلف از تکالیف مقرر در این قانون تخلف اداری محسوب و کارمند خاطی و مسئول شعبه حسب مورد به مجازات‌های مقرر در ماده ۹ قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۷۲/۹/۷

محکوم می‌شوند. اما نکته عجیب اینکه رسیدگی به تخلفات کارمندان خاطی که ناشی از عدم اجرای این قانون است در صلاحیت بانک مرکزی دانسته شده است. در حالی که ضرورتی به رسیدگی به این موضوع در بانک مرکزی وجود ندارد چرا که گذشته از تراکم پرونده‌ها و رسیدگی طولانی سبب صرف وقت و هزینه مضاعف برای اشخاص را در پی خواهد داشت.

۱۰-۴- مسدود شدن حساب‌های صادرکننده و نقل و انتقال وجه

بر اساس ماده ۵ مکرر، صدور چک بلامحل علاوه بر ایجاد مسئولیت کیفری و حقوقی برای صادرکننده موجب مسدود شدن حساب‌های صادرکننده، توقف هر گونه نقل و انتقال وجه، مسدود شدن کارت‌های بانکی، عدم امکان گشایش اعتبار اسنادی، اخذ تسهیلات و... می‌شود که به منزله توقف فعالیت اقتصادی بوده و تبعات زیادی تا زمان رفع سوء اثر برای صادرکننده چک دارد. هر چند برابر تبصره یک در خصوص بنگاه‌های اقتصادی با تحقق شرایطی امکان عدم اعمال این ممنوعیت‌ها وجود دارد.

به هر حال صدور چک پرداخت نشدنی و ثبت مراتب در سامانه بانک مرکزی آثار و تبعات فوری و شدیدی برای صادرکننده در پی دارد که اشخاص تلاش می‌کنند که چکی صادر نمایند که منتهی به صدور گواهی عدم پرداخت شود چراکه در غیر این صورت محرومیت‌های ذیل را برای ایشان در خواهد داشت:

- عدم افتتاح هر گونه حساب و صدور کارت بانکی جدید؛
- مسدود کردن وجوه کلیه حساب‌ها و کارت‌های بانکی به هر مبلغ متعلق به صادرکننده که تحت هر عنوان نزد بانک یا مؤسسه اعتباری دارد به میزان کسری مبلغ چک به ترتیب اعلامی از سوی بانک مرکزی؛
- عدم پرداخت هر گونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانت‌نامه‌های ارزی و ریالی؛
- عدم گشایش اعتبار اسنادی ارزی یا ریالی.

۱۰-۵- موارد تعلیق اجرا نسبت به بنگاه‌های اقتصادی

در تبصره یک ماده ۵ مکرر، اعمال محرومیت‌های مقرر در بندهای «الف، ج و د» به استثنای بند «ب» (مسدود کردن وجوه کلیه حساب‌ها و کارت‌های بانکی به میزان کسری مبلغ چک) در مورد بنگاه‌های اقتصادی با وجود شرایط و معیارهایی قابل تعلیق دانسته شده است.

مهم‌ترین شرط تعلیق اجرای بندهای مورد اشاره برای مدت یک سال، ایجاد اختلال در امنیت اقتصادی استان و به طریق اولی در یک منطقه یا کشور است. معیارهای ایجاد اختلال در امنیت اقتصادی نیز اهمیت میزان تولید و صادرات بنگاه اقتصادی و تعداد افراد شاغل در آن است. تشخیص ایجاد اختلال نیز به عهده شورای تأمین استانی است

که بنگاه اقتصادی در محدوده آن فعالیت می‌کند. بدیهی است تشخیص این شورا برای بانک‌ها و مؤسسات اعتباری ارائه دهنده خدمات مورد اشاره لازم‌الاجرا است.

نکته قابل توجه اینکه تعلیق اجرای محرومیت‌های مقرر، حسب ظاهر عبارت بنگاه‌های اقتصادی مندرج در این ماده شامل اشخاص حقوقی است و بنگاه اقتصادی شامل اشخاص حقیقی فعال در امور و فعالیت‌های اقتصادی نمی‌شود. با وجود این، آنچه در این خصوص مهم بوده و باید ملاک عمل قرار گیرد، معیارهای مورد اشاره است که سبب اخلال در امنیت اقتصادی استان می‌شود نه نام و عنوان شخص حقوقی یا حقیقی فعال در امور اقتصادی. بنابراین در فرضی که میزان تولید و اشخاص شاغل نزد شخص حقوقی به میزان و اهمیتی است که عدم حمایت یا تعطیلی آن سبب اخلال در امنیت اقتصادی استان مربوطه می‌شود، نباید هیچ‌گونه تردیدی در مورد تعلیق اجرای موارد مندرج در بندهای «الف، ج و د» به استثنای بند «ب» به خود داد. البته آیین‌نامه اجرایی این تبصره ظرف سه ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون به پیشنهاد مشترک وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی به تصویب هیات وزیران می‌رسد و باید تا تهیه و تصویب آیین‌نامه مربوطه جهت شمول موارد تعلیق نسبت به اشخاص حقیقی صبر کرد.

۱۰-۶- درخواست صدور اجرائیه

یکی از حمایت‌های ویژه قانونگذار از دارنده چک بلامحل که علاوه بر اینکه راه‌های حقوقی، کیفری و ثبتی مقرر در قوانین پیشین برای وصول وجه چک برای دارنده به اعتبار خود باقی است، این است که دارنده برابر ماده ۲۳ اصلاحی می‌تواند با ارائه گواهی عدم پرداخت از دادگاه صالح، صدور اجرائیه نسبت به کسری مبلغ چک و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی را درخواست نماید. مبنای درخواست صدور اجرائیه از دو امر خارج نیست. یکی از این مبانی دلالت طلب دارنده چک از صادرکننده یا مفروض بودن و بقای دین بر ذمه وی می‌باشد. به تعبیر بهتر وجود چک در دست دارنده دلالت بر طلب وی از شخصی دارد که اقدام به صدور چک نموده است از این رو نیازی به طرح دعوا و اثبات آن نیست و کسی که خلاف این امر را ادعا می‌کند باید آن را اثبات نماید. این مفهوم از اقدام قانونگذار در امکان درخواست اجرای چک علیه صادرکننده و صاحب حساب در ماده ۲ قانون صدور چک و مواد ۱۸۳ به بعد آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا و طرز شکایت از عملیات اجرایی نیز قابل استنباط است. مبنای دیگری که در این خصوص می‌توان مورد اشاره قرار داد، تحقق کارکرد چک به عنوان ابزار پرداخت است که سبب می‌شود دارنده چک با حمایت قانونگذار هر چه زودتر به طلب خود برسد. بدون شک این حمایت سبب رواج استفاده از چک می‌شود. علاوه بر این، جلوگیری از تراکم پرونده‌های مربوط به مطالبه وجه چک از جمله دلایلی است که

سبب شده قانونگذار به این اقدام دست زند. به هر حال با توجه به مقررات مندرج در ماده ۲۳ لازم است شرایط صدور اجرائیه، مرجع صالح، شخصی که علیه او اجرائیه صادر می‌شود، مبالغ مورد مطالبه، مطالبه خسارت تأخیر تأدیه و... مورد بررسی قرار گیرد.

۱۰-۷- شرایط و موانع صدور اجرائیه

بر اساس ماده ۲۳ قانون اصلاحی وجود چند شرط برای صدور اجرائیه ضرورت دارد و از طرف دیگر وجود برخی موانع نیز در متن چک موجب می‌شود تا دارنده چک نتواند از دادگاه درخواست صدور اجرائیه نموده و حتی با طرح برخی ادعاها مانع ادامه عملیات اجرایی جهت وصول مبلغ چک گردد. بر این اساس، شرایط و موانع صدور اجرائیه و همچنین توقیف و جلوگیری از عملیات اجرایی توسط صادرکننده وجود دارد.

۱۰-۷-۱- شرایط لازم برای صدور اجرائیه

۱۰-۷-۱-۱- ضرورت صدور گواهینامه عدم پرداخت

اولین شرط لازم برای درخواست صدور اجرائیه از دادگاه آن است که چک به جهت کسر یا عدم وجود موجودی یا هر یک از جهات مندرج در ماده ۱۴ پرداخت نشده باشد و نسبت به آن در پی درخواست دارنده چک گواهینامه عدم پرداخت صادر شده باشد.

۱۰-۷-۱-۲- ضرورت درج کد رهگیری توسط بانک در گواهینامه عدم

پرداخت و ممهور نمودن آن

شرط مهم و ضروری دیگر برای امکان درخواست اجرائیه توسط دارنده چک و به تبع آن صدور اجرائیه توسط مرجع صالح آن است که بانک نسبت به تخصیص و درج کد رهگیری در گواهینامه عدم پرداخت اقدام نماید و علاوه بر این، اقدام به ممهور نمودن آن نماید. در این راستا شناسه مندرج در سامانه بانک مرکزی به عنوان کد رهگیری منظور شده و بانک‌ها مکلف به درج کد مذکور در گواهینامه عدم پرداخت می‌باشند. در صورتی که این مهم از سوی بانک به هر دلیلی انجام نشود، دارنده چک نمی‌تواند درخواست صدور اجرائیه داشته باشد. اداره حقوقی قوه قضائیه طی نظریه مشورتی به این موضوع اشاره نموده است. بر اساس بخشی از نظریه ۷/۹۷/۲۶۲۹ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۰: «با عنایت به مفهوم مخالف ذیل مواد ۴ و ۵ قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۸/۱۳، از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون، چک‌هایی که برابر مواد یادشده گواهینامه عدم پرداخت با درج کد رهگیری در آن صادر شده باشد در مراجع قضایی و ثبتی قابل ترتیب اثر است. بنابراین، صدور اجرائیه برابر ماده ۲۳ این قانون نیز برای چک‌هایی که مطابق مواد ۴ و ۵ یاد شده برای آن گواهینامه عدم پرداخت با درج کد رهگیری صادر شده است، بلا مانع است.»

در ماده ۲ قانون صدور چک و ماده ۱۸۸ آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم الاجرا یکی از شرایط مهم صدور اجرائیه در اجرای ثبت آن است که امضای چک با نمونه امضای صادرکننده در بانک از طرف بانک گواهی شده باشد. در حالی که در ماده ۲۳ چنین شرطی برای صدور اجرائیه از سوی دادگاه لازم دانسته نشده است و این موضوع یکی از تفاوت‌های مهم صدور اجرائیه در قوانین یادشده می‌باشد. حسن عمدۀ این تغییر آن است که از سوء استفاده احتمالی اشخاصی که با تغییر امضای خود قصد عدم پرداخت مبلغ چک و ممانعت از اقدامات اجرایی در اداره ثبت را دارند، جلوگیری می‌نماید.

لازم به ذکر است که بر اساس مواد ۴ و ۵ مکرر اصلاحی به گواهینامه فاقد کد رهگیری و فاقد مهر شخص حقوقی در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی‌شود. با توجه به اطلاق مراجع قضایی و استفاده از کلمه جمع «مراجع»، این مراجع شامل دادسرا و دادگاه کیفری هم می‌شود. به این ترتیب، یکی از شرایط لازم برای طرح شکایت کیفری، درخواست صدور اجرائیه در دادگاه حقوقی و اجرای ثبت این است که گواهینامه عدم پرداخت دارای کد رهگیری بوده و علاوه بر این ممهور به مهر بانک صادرکننده گواهینامه عدم پرداخت باشد. بدیهی است مهر شخص حقوقی مورد اشاره در ماده ۴ ارتباطی به مهر اشخاص حقوقی صادرکننده چک ندارد چرا که ماده در مقام بیان شرایط صدور گواهینامه عدم پرداخت است نه شرایط صدور چک توسط اشخاص. برابر ذیل ماده ۴ اصلاحی علاوه بر شرایط مورد اشاره در گواهینامه عدم پرداخت، ضرورت دارد، مطابقت یا عدم مطابقت امضای صادرکننده با نمونه امضای موجود در بانک (در حدود عرف بانکداری) از طرف بانک گواهی گردد. اما در ماده ۲۳ و سایر مواد اصلاحی ضمانت‌اجرایی برای عدم وجود مطابقت امضاء یا تصدیق آن توسط بانک برای درخواست و صدور اجرائیه مقرر نشده است. با وجود این، در اجرای ثبت، یکی از شرایط لازم برای صدور اجرائیه طبق ماده ۲ قانون صدور چک و ماده ۱۸۸ آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم الاجرا، ضرورت مطابقت امضای مندرج در چک با نمونه امضای موجود در بانک است.

۱۰-۷-۲- موانع صدور اجرائیه

با توجه به اینکه در چک و سایر اسناد تجاری، سند موضوعیت داشته و تمام حقوق و تعهدات دارنده و امضاکننده از سند ناشی می‌شود، وجود برخی شرایط در متن چک سبب می‌شود تا دارنده نتواند درخواست صدور اجرائیه را مطرح نماید و به تبع آن دادگاه نیز در صورت مشاهده موانع مجاز به صدور اجرائیه نمی‌باشد. این موانع از منطوق و مفهوم مخالف سه بند مورد اشاره در ماده ۲۳ قابل احراز است که عبارتند از:

۱- در متن چک وصول آن منوط به تحقق شرطی شده باشد؛

۲- در متن چک قید شده باشد که چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است؛
 ۳- گواهینامه عدم پرداخت به دلیل دستور عدم پرداخت طبق ماده ۱۴ این قانون و تبصره‌های آن صادر شده باشد.

با توجه به بندهای مورد اشاره، دارنده چک بر مبنای متن چک یا علت صدور گواهینامه عدم پرداخت نمی‌تواند درخواست صدور اجرائیه را داشته باشد.

۱۰-۷-۳- نقش طرح دعوای تضمینی و مشروط بودن چک یا تحصیل

مجرمانه چک

در صورتی که هر یک از صادرکننده یا قائم‌مقام وی مدعی مشروط یا تضمینی بودن چک باشد، می‌تواند با طرح دعوا نزد مرجع صلاحیتدار درخواست توقیف و ابطال عملیات اجرائی را داشته باشد، بدیهی است صرف طرح دعوا مانع از جریان عملیات اجرائی نخواهد بود؛ مگر اینکه مدعی با ارائه دلایل نسبت به اثبات ادعای خود اقدام کند و برای مرجع قضایی ظن قوی ایجاد شود که ادعای شخص مقرون به صحت است و یا اینکه ادامه عملیات اجرایی ضرر جبران ناپذیر به مدعی وارد نماید که در این صورت دادگاه با اخذ تأمین مناسب، قرار توقیف عملیات اجرایی را صادر می‌کند. اما قانونگذار نوع، میزان و مدت تأمین را مشخص ننموده است. به نظر می‌رسد نوع تأمین می‌تواند وجه نقد، ضمانت‌نامه بانکی و هر نوع مال منقول و یا غیر منقولی باشد که بتوان در فرض رد ادعای مدعی از محل آن مبلغ مورد ادعای دارنده چک و خسارت وارده به وی را جبران نمود. میزان تأمین نیز بایستی علاوه بر مبلغ چک به میزان خسارت ناشی از تأخیر در پرداخت مبلغ چک و سایر خسارات و هزینه‌های وارده بر شخص باشد. مدت تأمین نیز به نظر بایستی تا پایان صدور حکم قطعی از مرجع قضایی باشد و صرف صدور حکم در مرحله نخستین مبنی بر رد دعوای مدعی برای رفع اثر از تأمین اخذ شده کفایت نمی‌کند چراکه ممکن است در مرحله تجدیدنظر رأی نقض و حکم به اثبات ادعای مدعی صادر شود. در فرضی که دلیل ارائه شده از سوی صادرکننده جهت اثبات ادعای تضمین یا مشروط بودن چک، سند رسمی باشد، دادگاه باید بدون اخذ تأمین قرار توقیف عملیات اجرایی را صادر نماید. علاوه بر این بر اساس قسمت اخیر ماده ۲۳ در صورتی که شخص مدعی مفقود شدن چک بوده و دادگاه دلایل ارائه شده را قابل قبول بداند به نحو مورد اشاره اقدام خواهد نمود. ضمن اینکه به دعوای موضوع این ماده خارج از نوبت باید رسیدگی شود.

۱۰-۷-۴- طرح شکایت تحصیل مجرمانه چک از سوی مدعی

در راستای مفاد ماده ۱۴ ق.ص.چ و برابر ماده ۲۳ اصلاحی در صورتی که صادرکننده یا قائم‌مقام وی مدعی تحصیل چک از طریق جرایمی مانند کلاهبرداری، سرقت، خیانت

در امانت، سرقت یا سایر جرایم باشد باید نسبت به طرح شکایت در دادسرای محل وقوع جرم اقدام و درخواست توقیف عملیات اجرایی را بنماید. اما تفاوت این ماده با ماده ۱۴ این است که بر اساس ماده ۱۴ هر شخص ذینفعی اعم از صادرکننده، قائم مقام وی یا دارنده قانونی چک می‌تواند بدو دستور عدم پرداخت مبلغ چک را به بانک بدهد و سپس با طرح شکایت نزد مرجع قضایی ظرف یک هفته گواهی تقدیم شکایت خود را به بانک تقدیم کند.^{۱۱}

۱۰-۸- مرجع صالح صدور اجرائیه از حیث صلاحیت ذاتی و محلی

بر مبنای ظاهر ماده مورد اشاره صرفاً دادگاه عمومی حقوقی و صرف نظر از مبلغ چک صلاحیت صدور اجرائیه را دارد و از نظر محلی نیز مانند سایر موارد دادگاه محل اقامت صادرکننده، محل صدور یا پرداخت حسب مورد و به انتخاب دارنده صلاحیت صدور اجرائیه دارد. به این جهت با توجه به استثنایی بودن موارد صلاحیت شورای حل اختلاف موضوع از صلاحیت شورای حل اختلاف خارج است. در این راستا به نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه به شرح ذیل می‌توان اشاره نمود. نظر به این که قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۸/۲۳، نسبت به قانون شورای حل اختلاف مصوب ۱۳۹۴، مؤخر می‌باشد و قانونگذار با علم و اطلاع از حدود صلاحیت شورای یادشده در ماده ۲۳ قانون اخیرالتصویب صدور اجرائیه را بطور مطلق در صلاحیت دادگاه قرار داده است و نیز لحاظ آن که سازوکار مقرر در ماده مذکور، متفاوت از بحث رسیدگی به دعاوی است که با نصاب خاصی در صلاحیت شورای حل اختلاف قرار گرفته است و با عنایت به تصریح مقنن در ماده یادشده به اجرای اجرائیه از طریق «اجرای احکام دادگستری» و اینکه شورای حل اختلاف در حال حاضر دارای واحد اجرای احکام مستقل از دادگستری می‌باشد و با عنایت به اینکه صلاحیت شورای حل اختلاف استثنایی است و در موارد شک باید به صورت مضیق تفسیر شود لذا اجرای حکم مقرر در ماده فوق‌الاشعار صرفاً از طریق دادگاه میسر است و از صلاحیت شورای حل اختلاف خارج است.

۱۰-۹- اشخاصی که علیه آنها می‌توان درخواست صدور اجرائیه نمود

با توجه به اینکه صادرکننده چک بلامحل یا پرداخت نشدنی که به نمایندگی یا وکالت از دیگری اقدام به صدور چک نموده است، از جهت کیفری و به ویژه حقوقی بر خلاف مقررات حاکم در باب وکالت و نمایندگی برابر ماده ۱۹ ق.ص.ج مسئولیت دارد و علاوه بر این برابر تبصره ۲ ماده ۵ مکرر اصلاحی ضمانت اجراهای مقرر در بندهای

۱۱. برای ملاحظه تأثیر جعل امضای صادرکننده یا ظهرنویس چک بر حقوق دارنده اعم یا بدون حسن نیت بنگرید: عبدی پورفرد، ابراهیم، فتوحی‌راد، آثار حقوقی جعل امضای صادرکننده و ظهرنویس (مطالعه تطبیقی در نظام‌های حقوقی رومی-ژرمنی، کامن‌لا و حقوق ایران)، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، سال نهم، شماره سوم، صص، ۱۳۹۶، ۲۱۸-۱۹۱.

«الف تا د» ماده ۵ مکرر در مورد وی نیز قابل اعمال می‌باشد، لذا اجرائیه به درخواست دارنده چک برابر ماده ۲۳ علیه هر یک از صاحب حساب، صادرکننده یا هر دو صادر می‌شود. شاید در توجیه مسئولیت مدنی صادرکننده بتوان گفت که در حقیقت عمل حقوقی صدور چک منتسب به شخصی است که اقدام به تنظیم، امضاء و تسلیم آن به دارنده نموده است لذا با توجه به ضمانت‌اجراهای کیفری، حقوقی و ثبتی باید زمانی و به نحوی اقدام به صدور چک نماید که منتهی به صدور گواهینامه عدم پرداخت نگردد و الا باید از عهده پرداخت مبلغ چک و سایر مسئولیت‌های قانونی برآید. بدون شک اجرائیه بایستی بر اساس مسئولیت تضامنی علیه هر دو شخص صادر گردد در غیر این صورت اشاره به امکان صدور اجرائیه علیه هر دو فاقد توجیه و بر خلاف مفاد ماده ۱۹ ق.ص.چ و ماده ۱۹۰ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا است. نکته قابل توجه آنکه مانند ماده ۲ ق.ص.چ و ماده ۱۹۰ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی، اجرائیه علیه اشخاص ضامن و ظهرنویس صادر نمی‌گردد

۱۱- موارد رفع سوء اثر از چک

قانونگذار در اقدامی قابل تأمل در ماده ۵ مکرر مقررات متعددی اعم از لزوم ثبت مراتب عدم پرداخت در سامانه بانک مرکزی، اعلام مراتب به کلیه بانک‌ها و اعمال توقیف و مسدود شدن حساب‌های صادرکننده ظرف بیست و چهار ساعت، استثنا شدن بنگاه‌های اقتصادی از این حکم، اعمال محرومیت‌ها نسبت به نماینده صادرکننده، به موارد رفع سوء اثر از چک در تبصره ۳ آن و مسئولیت بانک‌ها و مؤسسات در تبصره ۵ اشاره نموده است. حال آنکه بهتر بود با توجه به اهمیت موضوعات، هر یک از مقررات مورد اشاره و به ویژه موارد رفع سوء اثر از چک را طی ماده جداگانه‌ای بیان می‌کرد. به هر حال موارد رفع سوء اثر از چک به شرح زیر مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۱-۱۱- واریز کسری مبلغ چک به حساب جاری نزد بانک محال علیه

به موجب ظاهر این بند، واریزکننده مبلغ بایستی صادرکننده چک باشد، چراکه بانک باید به درخواست وی نسبت به مسدود نمودن مبلغ چک تا زمان مراجعه دارنده و حداکثر به مدت یک سال اقدام نموده و مراتب واریز وجه را ظرف سه روز و به شیوه اطمینان بخش و قابل استناد به اطلاع دارنده چک برساند. در این خصوص سئوالی که مطرح شده این است که در فرضی که شخصی در اجرای قرار تأمین خواسته یا تأمین اجرایی که تاریخ آن مقدم بر صدور چک و یا واریز مبلغ نزد بانک محال علیه است آیا می‌تواند درخواست توقیف و یا اخذ مبلغ واریزی را داشته باشد؟ به نظر برخی مفاد بند الف تبصره ۳ ماده ۵ مکرر در مقام ایجاد یک حق اولویت نسبت به مبلغ مسدود شده

برای دارنده چک بوده و لذا بر سایر طلبکاران دارای اولویت است و امکان توقیف و یا اخذ این مبلغ برای دیگران وجود ندارد.^{۱۲} اما در مقابل می‌توان گفت با توجه به اینکه اولاً، تئوری انتقال محل به دارنده سند تجاری و از جمله چک در حقوق ایران پذیرفته نشده است، لذا از این جهت اولویتی برای دارنده چنین چکی نمی‌توان قائل شد. ثانیاً، مفاد ماده در صدد بیان امر مورد ادعا نبوده و منصرف از فرض یادشده می‌باشد چرا که صدور قرار تأمین خواسته و یا اجرای حکم شامل تمام اموال صادرکننده چک بوده و از هر محلی به جز مستثنیات دین قابل تأمین و توقیف است. بنابراین به صرف بیان ماده مبنی بر مسدود نمودن مبلغ واریزی و اطلاع به دارنده چک جهت برداشت مبلغ بیانگر حق اولویتی برای دارنده چک نیست. در حقیقت این موضوع ناظر به فرضی است که دادگاه دستور توقیف و یا پرداخت مبلغی را به خواهان یا محکوم‌له نداده باشد.

۱۱-۲- ارائه لاشه چک به بانک محال‌علیه

این بند در راستای ماده ۱۷ ق. ص. چ است که به موجب آن وجود چک در دست صادرکننده، دلیل پرداخت وجه آن و انصراف شاکی از شکایت است، مگر اینکه خلاف این امر ثابت گردد.

۱۱-۳- ارائه رضایت‌نامه رسمی

تنظیم شده در دفاتر اسناد رسمی از دارنده چک یا نامه رسمی از شخص حقوقی دولتی یا عمومی غیر دولتی دارنده چک؛

منظور از رضایت‌نامه محضری رضایت‌نامه‌ای است که در دفتر اسناد رسمی تنظیم شده باشد. نامه رسمی نیز با توجه به اشاره قانونگذار به شخص حقوقی دولتی یا شخص عمومی غیر دولتی دلالت بر مفهوم سند رسمی در ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی دارد. به همین جهت رعایت شرایط و اختیارات لازم جهت تنظیم آن ضروری است.

۱۱-۴- ارائه حکم قضائی مبنی بر برائت ذمه صاحب حساب در خصوص چک؛

در مورد این بند نکته حائز اهمیت آن است که حکم صادره بایستی قطعیت یافته باشد چرا که مراد از حکم برائت، حکمی است که امکان اعتراض و یا تجدیدنظرخواهی نسبت به آن وجود نداشته باشد، در غیر این صورت احتمال نقض آن در پی اعتراض و یا تجدیدنظرخواهی وجود دارد. از طرف دیگر این حکم شامل موارد اثبات تضمینی یا مشروط بودن چک نمی‌شود و اثبات این موارد بیانگر عدم استحقاق دارنده نسبت به چک یا محق بودن صادرکننده نمی‌باشد.

۱۱-۵- سپری شدن مدت سه سال از تاریخ صدور گواهی‌نامه عدم پرداخت

مشروط به عدم طرح دعوای حقوقی یا کیفری در خصوص چک توسط دارنده.

۱۲. گرامی، حسین، شرح ماده به ماده قانون صدور چک، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۷، ص ۷۰.

نتیجه‌گیری

چک به عنوان ابزار پرداخت نقدی (البته در بسیاری موارد به عنوان ابزاری برای پرداخت‌های وعده‌دار) جدای از اینکه از تمام ویژگی‌ها و اصول حاکم بر اسناد تجاری برخوردار است به جهت ضمانت اجراهای کیفری، ثبتی و حقوقی برای امضاکنندگان و بالتبع حمایت‌های خاص قانونی از دارنده، از اقبال گسترده‌ای نزد اشخاص برخوردار بوده به همین جهت در بسیاری معاملات اعم از تجاری یا غیر تجاری مورد استفاده قرار می‌گیرد و بر این اساس منطقی است که بیش از هر موضوع دیگری مورد توجه قانونگذار قرار گرفته و البته مورد آزمون و خطای متعددی نیز قرار گرفته است. با توجه به جایگاه و اهمیت چک و لزوم ایفای نقش اصلی آن به عنوان ابزار پرداخت، برای اولین بار در نظام قانونگذاری ایران، دارنده چکی که نسبت به آن گواهی عدم پرداخت صادر شده است، می‌تواند قبل از هر اقدام اجرایی یا قضایی از بانکی که نسبت به صدور گواهینامه عدم پرداخت اقدام نموده است، درخواست مسدود نمودن حساب‌ها و کارت‌های بانکی صادرکننده یا اصیل چک را بخواهد تا ایشان را وادار و تسلیم به پرداخت بدهی خود به دارنده چک نماید. علاوه بر این، دارنده چک می‌تواند از دادگاه عمومی حقوقی محل وقوع بانک محل علیه، محل اقامت صادرکننده و محل صدور چک، درخواست صدور اجرائیه نماید. با توجه به حمایت‌هایی که قانونگذار از دارنده چک به عمل آورده است منطقی است که سایر ویژگی‌ها و حمایت‌های قانونی بعد از اصلاحات قانون اخیر را نیز در مورد دارنده چک پابرجا بدانیم؛ به این ترتیب امکان وصول خسارت تأخیر تأدیه و طرح دعوا علیه هر یک از امضاکنندگان چک بر مبنای مسئولیت تضامنی ایشان وجود دارد و نمی‌توان گفت که مسئولیت تضامنی امضاکنندگان چک و اصول حاکم بر اسناد تجاری به صرف لزوم درج نام انتقال‌گیرنده در سامانه صیاد، در مورد چک قابلیت اجرایی ندارد.

فهرست منابع :

- ۱- ساردوئی نسب، محمد و طاهری، احد، اسناد تجاری الکترونیکی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۳.
- ۲- شمس، عبدالله، ادله اثبات دعوا، چاپ بیست و ششم، تهران، انتشارات دراک، ۱۳۹۶.
- ۳- شهیدی، مهدی، حقوق مدنی، تشکیل قراردادها و تعهدات، جلد اول، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۰.
- ۴- عبدی پورفرد، ابراهیم، حقوق تجارت، اسناد تجاری، جلد سوم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۷.
- ۵- عبدی پورفرد، ابراهیم، فتوحی راد، علی، تجزیه و تحلیل اسناد تجاری به عنوان سیستم پرداخت، دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، دانشگاه فردوسی، سال بیست و سوم، شماره ۹، ۱۳۹۵.
- ۶- عبدی پورفرد، ابراهیم، فتوحی راد، آثار حقوقی جعل امضای صادرکننده و ظهنویس (مطالعه تطبیقی در نظام‌های حقوقی رومی-ژرمنی، کامن لا و حقوق ایران)، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، سال نهم، شماره سوم، ۱۳۹۶.
- ۷- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، اعمال حقوقی، قرارداد-ایقاع، چاپ سیزدهم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۷.
- ۸- گرامی، حسین، شرح ماده به ماده قانون صدور چک، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۷.